

Revista Românească pentru Educație Multidimensională

Romanian Journal for Multidimensional Education

ISSN: 2066 – 7329 (print), ISSN: 2067 – 9270 (electronic)

Coverd in: Index Copernicus, Ideas. RePeC, EconPapers, Socionet, Ulrich
Pro Quest, Cabel, SSRN, Appreciative Inquiry Commons, Journalseek, Scipio,
EBSCO

Semn și cuvânt în filosofia lui Giambattista Vico [Sign and word on the philosophy of Giambattista Vico]

Gabriela LUNGU

Revista Românească pentru Educație Multidimensională, 2009, Year 1, No. 2,
December, pp: 17-30

The online version of this article can be found at:

<http://revistaromaneasca.ro>

Published by:

Lumen Publishing House

On behalf of:

Lumen Research Center in Social and Humanistic Sciences

Semn și cuvânt în filosofia lui Giambattista Vico

[Sign and word on the philosophy of Giambattista Vico]

Gabriela LUNGU¹

Abstract

The text approaches a major problem for the contemporary developments of philosophy, being included in the efforts made to surpass the different forms of dualism and in a context, to think out language not as a mere instrument for knowledge, but as a form of knowledge in itself. Giambattista Vico thinks that language is not only articulated, but it is, at the same time, visual, composed from *paroli reali* (real words) and materialized through gestures, signs, and in which the unreal-imaginary aspect and the corporeal-sensitive element occupy an important place.

Key Words:

philosophy, language, semioza, symbol, sign

¹ Gabriela Lungu - Ph.D Student in Philosophy at "Al. I. Cuza" University, Iasi, Email gabilungu_74@yahoo.com,

Filosofia limbajului a avut mereu importanță în studiile vichiene, totuși nu se poate spune că centralitatea limbajului în *Scienza Nuova* este astăzi admisă unanim, cu atât mai puțin se poate spune că apreciată și recunoscută, este și evaluată din plin în reflecțiile sale asupra concepției filosofiei și tentativei de a o reconstrui. Considerăm că nu numai în forma sa definitivă, ci și în celelalte două ediții anterioare, precum și în toate scrierile care o preced, de la *Orazioni inaugurali*, la *L'antichissima sapienza degli italici* și în *Diritto Universale*, problema limbajului ocupă un loc central, în jurul căreia gravitează și alte aspecte, cu greutate pentru om. În fond asta se explică și cu orientarea studiilor lui Vico care, cuprinzând domenii diverse, de la drept la morală, de la estetică la educație, găsește totuși mereu punctul de plecare în studiile literare și retorice și de aici în cercetarea limbajului, pentru a se realiza apoi deplin într-o concepție filosofică asupra omului și lumii. Vico este un om de școală iar domeniile din care se alimentează speculația sa sunt acelea ale culturii istorico-literare, care i-au fost transmise lui de tradiția umanistă, cu implicațiile profunde pe care ea le implică.

Importante contribuții, mai ales în ultimele decenii, dedicate temei limbajului la Vico sunt adesea prezentate în mod timid ca și contribuții sectoriale, sau au sfârșit oricum, prin a fi considerate astfel. La aceasta se adaugă și atenția slabă manifestată față de această temă în studiile vichiene de mare importanță, chiar recente.

La sfârșitul anilor cinczeci Antonio Pagliaro a fost cel care a remarcat faptul că *în numeroase și excelente studii, dedicate gândirii lui Vico, problema limbajului, deși nu este cu totul ignorată, rămâne totuși într-o poziție marginală* (Pagliaro, 1961:301). Tocmai de aceea, nu pare lipsită de importanță sublinierea faptului că *la scoperta* filosofului nostru, care este *la chiave maestra* a noii științe, se realizează cu și în limbaj.

A considera limbajul un fenomen marginal sau izolat în filosofia lui Vico, ar însemna nu numai neglijarea unui aspect mai mult sau mai puțin important al acesteia, ci a lipsi de-a dreptul axul central în jurul căruia se constituie. Considerăm că la Vico, reflecția asupra limbajului nu se dezvoltă în continuarea reflecției sale asupra istoriei, ci invers, de la un nou mod de a înțelege limbajul izvorăște un nou mod de a înțelege istoria umanității. Aici se găsește originalitatea filosofiei sale care, tocmai ca filosofie a limbajului, poate să se propună ca *scienza nuova*. La bază se află o răsturnare de perspectivă asupra limbajului, care se configurează în mediul de studii familiare lui Vico, acela al retoricii. Depășind concepția instrumentală care caracteriza tradiția filosofică precedentă, limbajul va fi examinat nu în relație cu altceva, ci în sine și prin sine.

Originea și dezvoltarea limbajului se impun ca teme centrale în *Știința Nouă*. Orice argument care este adus în discuție aici, presupune mereu o perspectivă cu caracter lingvistic, ce constituie oricum principiul interpretativ ultim. Din paginile acestei lucrări vichiene aflăm că: *dificultatea problemei*-legată de limbaj - *decurge din faptul că toți învățații au socotit drept lucruri diferite originea literelor și originea limbilor, care prin natura lucrurilor erau legate una de alta; deși cunoscând cele două*

cuvinte «gramatică» și «caractere», ei ar fi trebuit să-și dea seama de acest lucru (Vico, 1968:429).

Vico identifică geneza limbajului în ultima perioadă a stadiului de sălbăticie al omenirii, în care a căzut o parte a umanității, ca urmare a potopului universal (este exclus de la acest stadiu de decădere, de *bestioni* poporul evreu, care, pentru acest motiv este considerat poporul ales): *Părinții omenirii păgâne, au fost desigur oameni aparținând raselor născute din Cham, din Iafet și din Sem. Cei dintâi, foarte curând, ceilalți, câtva timp mai târziu, iar ultimii, după aceștia, așadar cu toții au părăsit treptat religia cea adevărată care era aceea a părintelui comun, Noe; dar, în orânduirea de atunci, bazată pe familie, ea singură era în stare să-i țină uniți în alcătuirea societății omeneste, și aceasta prin instituția căsătoriei și prin înseși familiile astfel create* (Vico, 1972:369).

Evoluția limbajului, așa cum o prezintă filosoful italian, începe de la perioada celor numiți *bestioni* până la cea actuală. Vico distinge trei perioade sau vârste în dezvoltarea omenirii păgâne sub profil politic-juridic, precum și lingvistic, care se conduc după *cauze și efecte care se succed într-o ordine constantă și neîntreruptă, în care națiunile manifestă trei feluri de moravuri, din acestea trei feluri de drepturi naturale ale poșoarelor, iar ca urmare a acestor drepturi, s-au orânduit trei feluri de state civile sau republici; iar pentru ca oamenii, ajunși a trăi într-o societate civilizată, să-și poată comunica între ei cele trei feluri de lucruri mai sus arătate, s-au format trei specii diferite de limbi și tot atâtea feluri de caractere alfabetice* (Vico, 1972:450). Trezirea celor numiți *bestioni* postdiluvieni la umanitate a început în vârsta *divină*. Urmează vârsta a doua, cea a *eroilor* și, în sfârșit cea a *oamenilor*. Sub profil politic-instituțional celor trei perioade le corespund în primul rând, organizarea în *orde*, clanuri sau familii, guvernate în mod teocratic, în al doilea rând o societate de caste-de *eroi*, guvernată în mod aristocratic-oligarhic, și în sfârșit, în al treilea rând, statele organizate în mod monarhic sau democratic. Acestor trei forme de organizare politică le corespund *trei limbi* diferite: limba *divină, eroică și umană*. În mod corespunzător semnificații primei limbi sunt *atti*, adică *gesturi* sau *corpuri*; semnificații celei de a doua limbi sunt *imprese eroice*, adică embleme heraldice, descrise ca asemănări, comparații, metafore și proprietăți naturale. Numai semnificații limbii a treia sunt cuvinte.

Vorbim, prin urmare, de prioritatea *limbajului vizual* (gesturi, hieroglife, acțiuni), iar aceasta nu se datorează unei superiorități gnoseologice și comunicative față de cuvinte și față de literele alfabetice, ci unei precedente cronologice. Și printr-o serie de *Axiome (LXIV-LXVII)* care dovedesc o dezvoltare a civilizației de la forme elementare, la forme mereu mai sofisticate și complexe, Vico relevă faptul că maniera cea mai naturală și mai instinctivă de comunicare este cea prin imagini. O dovedesc surzii și muții, care pot să se înțeleagă prin gesturi sau prin imagini, chiar așa cum fac pentru a se înțelege doi vorbitori care nu posedă același cod lingvistic-fonetic. Și totuși cu prudența celui care sesizează discrepanța cu textul biblic, cu *Sfânta Scriptură*, Vico amintește tezele filosofilor lipsiți de prejudecăți, potrivit cărora, primii oameni tebuie să fi

înțeles totul prin semne, cu mult înainte de a ajunge la un limbaj articulat. În *Axiomele* LVIII și LIX Vico, ne lasă să înțelegem că, la începutul limbilor a fost cântecul: *...oamenii muți emit sunete neclare cântând și tot cântând reușesc și cei care au limba legată să-și miște limba și astfel să pronunțe* (Vico, 1972:178) *și oamenii dau glas marilor pasiuni în cântec, lucru care se poate vedea la cei care sunt foarte mâhnți sau foarte veseli. Plecând de la axiomele amintite, trebuie să credem că întemeietorii națiunilor păgâne au ajuns la primele lor limbi cântând; într-adevăr știm că, aflați în starea de fiare lipsite de grai și, prin aceasta chiar nătângi, ei nu simțeau decât imboldul pasiunilor violente și numai la acestea reacționau* (Vico, 1972:80).

Din cele spuse mai sus, observăm că, în opinia lui Vico, limbajul a apărut spontan, ca un fel de cântec cu imagini poetice și simbolice și că, el și-a pierdut treptat caracterul motivat, diferențându-se pe colectivități, în funcție de climă, timp și obiceiuri. Trecerea este reflectată de evoluția scrierii, de la pictograme la alfabet, și de geneza părților de vorbire: primele au fost onomatopeele, apoi interjecțiile, pronumele și particulele (ambele monosilabice), urmate de prepoziții (care, potrivit lui Vico, apar înaintea numelor și verbelor pentru că intră în compunerea acestora); urmează numele (înaintea verbelor, căci prepoziția trebuie să aibă în mod necesar un subiect) și, în sfârșit, verbele.

Vico a evidențiat faptul că, înainte de toate a existat un limbaj în versuri și apoi mai târziu unul în proză; apoi, că limbajul poetic constituit din universalități fantastice este anterior limbajului prozaic constituit de concepte raționale sau filosofice.

Limbajul nu este instrumentul mai mult sau mai puțin adecvat să exprime un adevăr separat și extern lui; mai degrabă el conține propriul adevăr, un adevăr care nu este o *sapienza riposta*, ci o primă experiență umană a realului. Pe recunoașterea unei astfel de experiențe se întemeiază autonomia reflecției lingvistice, care apare deci călăuzită de o finalitate internă, nu externă. Începutul și sfârșitul cercetării se situează pentru Vico în interiorul limbajului. De la formele acestuia din urmă el aspiră la întemeierea și elaborarea întregii filosofii.

Meditația asupra limbajului, centrală în Vico încă de la primele scrieri, deschide meditația asupra istoriei. Numai în mod forțat conduce la un adevăr absolut și atemporal, ce nu pare niciodată adecvat, limbajul revelează în interiorul său un adevăr care, în experiența umană a realului, este mereu adâncit în timp. Limbajul intră în istorie și, în același moment, istoria își desfășoară propriul curs. Descoperirea istoriei este cuprinsă în acest sens în descoperirea limbajului. Trebuie să credem că, introducerea criteriului genetic pentru interpretarea lucrurilor umane, bazată pe postulatul care identifică *natura* și *nașterea* acestora a fost sugerată imediat de limbaj, de observația că existența sa a fost consemnată în vârstele devenirii sale:

Natura lucrurilor înseamnă apariția lor într-un anumit timp și în anumite moduri, iar când acestea rămân neschimbate, lucrurile se nasc și ele aceleași și nu altele (Vico, 1972:147) *și proprietățile indisolubile de lucruri, esențiale lor, nu pot să provină decât din*

condiția particulară sau circumstanța în care acele lucruri au apărut; de aceea ne dovedesc că aceasta și nu alta este natura sau originea lucrurilor respective (Vico, 1972:148).

Pentru filosoful italian natura oricărui lucru este în mod esențial echivalentă cu nașterea sa și de aceea trebuie cercetat istoric. Mai mult, pentru a ne înțelege natura trebuie cercetat limbajul diacronic. Recunoscuta universalitate a limbajului este în realitate ultimul pas al unui proces istoric; la lumea limbajului rațional - filosofic se ajunge de la lumea limbajului mitologic trecând cum am văzut prin trei momente lingvistic determinate: o *limbă mută* făcută din *gesturi sau corpuri care se aflau într-un raport natural cu ideile ce le exprimau*(de exemplu *acțiunea de a secera de trei ori, sau trei spice pentru a spune „trei ani”*), a doua prin semne sau fapte eroice, adică *embleme eroice, adică prin metafore, imagini, asemănări sau comparații*, și a treia limbă *per voci convenute da'popoli*.

În 1725 Vico analiza *princiipiile ideilor separat de principiile limbilor, care erau prin natura lor* (Vico, 1968:79). În 1744, corectând această eroare, el nu mai consideră limbajul ca un simplu instrument pentru exprimarea și comunicarea ideilor elaborate în mod a-lingvistic. Limbajului îi este recunoscută nu numai funcția comunicativă, dar și o indispensabilă funcție cognitivă: limbajul și gândirea nu sunt în mod arbitrar conectate numai în scopul comunicării, ci relația lor se configurează în așa fel încât comunicarea și cogniția devin esențiale una pentru cealaltă în formarea lor reciprocă. Plecând de la o perspectivă în care limbajul și gândirea își coapartțin, Vico pune limbajul în centrul propriei imagini despre om. De aici rezultă că *istoria ideal eternă, conform căreia se desfășoară în timp toate națiunile, în nașterea, dezvoltarea, stabilirea, decăderea și sfârșitul lor* (Vico, 1968:520) este în același timp istoria originilor limbajului, analiza trecerii de la o lume în care oamenii *nu aveau încă un limbaj articulat* (Vico, 1968:464) la un stadiu de ființe care se exprimau prin limbajul articulat. Ocupându-se de originile limbajului, Vico se situează deci într-o perspectivă de tip filogenetic: nu se ocupă de modul în care ființa umană învață să vorbească în interiorul unei lumi de ființe care vorbesc, ci de cercetarea explicațiilor trecerii de la o lume de ființe care nu vorbesc, la o realitate reconfigurată și structurată în mod lingvistic.

Exigența de a studia geneza limbajului se extinde la toate lucrurile umane; în tentativa unei reconstrucții genetice a limbii se deschide o nouă perspectivă asupra originii umanității. Nu interesul pentru origini a provocat interesul pentru limbaj, pentru că dacă ar fi fost așa, limbajul ar fi avut mereu o finalitate externă și instrumentală, în acest caz acela de documentare. Limbajul este și documentare, dar nu numai aceasta. Cercetarea originii acestuia este în același timp cercetarea *delle vere istorie dintorno alle origini delle cose da esse voci significate* (Vico, 1968:149) Aceasta este însă posibilă nu numai pentru că *la historia verborum* este ca să spunem așa legată de *historia rerum*, dar și pentru că limbajul permite parcurgerea în sens invers a drumului umanității prin inversarea lui *iter genetic* în acela hermeneutic ce reprezintă cheia de interpretare pe care se bazează noutatea științei vichiene.

Principiu în același timp constitutiv și interpretativ al lumii civile, limbajul nu este parte, esențială din această lume, nu este instituție alături de alte instituții. Riscul major de a-l concepe așa este acela de a-l înțelege în mod instrumental și nu autonom. O diferență de obicei neglijată, ce-l separă pe Vico de tradiția umanistă italiană, care așa cum se știe, îi este sub multe aspecte debitoare, stă chiar în considerarea limbajului nu ca un vehicol al culturii umane, ci ca formă a acesteia, ca formă chiar primară a existenței omului și a umanei - existențe în lume. Este adevărat că prin intermediul *cuvântului* că omul ajunge la civilizație, umanizând *marea padure a pământului* (Vico, 1968:33) cu efortul și suferința care însoțesc mereu formarea de sine și a lumii. În acest proces omul transmite propria subiectivitate realității pe care o umanizează și obiectivează în forme lingvistice care ne asigură durata, și deci istoria. Tot ceea ce este umanizat apare de aceea mereu în mod lingvistic format.

Nu surprinde atunci faptul că activitatea lingvistică este luată și ca model pentru oricare altă activitate umană care în ea apare înrădăcinată. Tocmai în măsura în care în limbaj poate fi observată mai mult decât oriunde devenirea umană, în el Vico caută nu numai și nu atât documentare, cât mai ales geneza însăși a acelei activități și a acelor instituții în care omul se realizează în mod istoric. Religia și dreptul, reprezintă pentru Vico condițiile însăși ale civilizației și, într-o anumită privință se dau numai în limbaj și în alta, în el găsim propriul model original, adică au caracter poetic prin necesitate (Apel, 1975:345). Așa cum religia apare prin numele lui *Dio* (Vico, 1968:375-376), tot așa și *popoarele s-au întemeiat cu sprijinul legilor, iar legile au fost pretutindeni exprimate în versuri, și cele dintâi lucruri înfăptuite de popoare s-au păstrat și ele în versuri* (Vico, 1968:470). Și această înrădăcinare a religiei și dreptului în limbaj se explică privind nu atât dimensiunea intersubiectivă, care se află la baza apariției societății umane, cât mai ales dimensiunea poetică, prin care limbajul pare a-și revela prima formă și modelul oricărei acțiuni umane.

Putem spune că există o legătură specifică, o corespondență între limbaj, religie, structurile sociale, formele de guvernare în istoria ideal eternă, istoria universală de la nașterea umanității, la dezvoltarea inteligenței critico-filosofice, astfel că se poate spune că, în gândirea vichiană concepția despre realitate este consecința concepției sale despre limbaj (Mauro, 1976:60). Sigur este intuiția unui limbaj care, în mod sigur participă activ la construcția lumii, un limbaj care nu este numai purtător de funcții de comunicare și de denumire, ci este chiar și orizontul potențial înăuntrul căruia lumea apare.

Convingerea că istoria cuvintelor (*parole*) și aceea a lucrurilor (*cose*) au coincis, devenind astfel filologia o știință universală, l-a determinat pe Vico să modifice structura primei ediții a *Științei Noi* (1725) unde două părți principale se numeau *Idee*, respectiv *Lingue*. Lumea, ideile și limbajul nu sunt distincte pentru copilăria umanității: ele realizează un corp unic, care nu este încă în măsură să se opună niciunei minți. Dualismul cartezian ar fi, după teoria vichiană, un efect al limbajului.

Mare anticipator, Vico extinde categoria de *limbaj* până la includerea în interiorul său a oricărei forme de exprimare, chiar și mai radical a oricărui eveniment care poate să fie interpretat și să devină astfel semnificativ pentru ceva. Limbajul articulat, limbajul verbal, este numai o parte a limbajului uman. În primul capitol din *L'antichissima sapienza degli italici* (1710) în încercarea de a elabora o metafizică compatibilă cu insuficiența umană, Vico abordează problema gnoseologică servindu-se de un raționament semnificativ pentru noi: *așa cum cuvintele sunt simboluri pentru idei, în același fel ideile sunt simboluri și caractere ale lucrurilor* (Vico, 1968:345).

În gândirea vichiană procesele cognitive sunt înțelese ca raporturi *citire-scris*. A cunoaște ar însemna, cartezian vorbind *leggere nel gran libro della natura*. Dar ceea ce poate să fie înțeles este numai ceea ce omul însuși a scris: după cunoscutul principiu conform căruia *verum et factum convertuntur*, se poate cunoaște numai despre ceea ce a fost creat. Cu o mișcare de îndepărtare absolută de simbolismul medieval, Vico limitează - așa cum am văzut în capitolul precedent - cunoașterea la opera umană. Mai cu seamă, principiul *verum-factum* denunță falsitatea acelei atitudini filosofice și umane în general, potrivit căreia cauza este perfect cognoscibilă și imediat dată. În opoziție, adevărul gnoseologic este numai ceea ce a fost făcut de cel care cunoaște; cu alte cuvinte există numai date culturale. Omul trăiește într-un univers cultural și ceea ce se află în afara lui nu este nici conceput; în realitate nu există un *exterior* și un *interior* cu privire la cultură, nu există nicio opoziție între cultură și natură, dacă nu în termeni de realitate și transcendență. Lumea naturală înainte de umanizarea sa este o utopie, adesea instrumentalizată în mod ideologic, periculoasă și violentă, potrivit acelei atitudini pe care Vico o numește *trufia învățaților și a națiunilor*.

Refuzând argumentul *cogito-ului* cartezian, Vico nu respinge necesitatea și posibilitatea autocunoașterii, chiar el însuși considera autocunoașterea ca și cunoaștere certă. Însă autocunoașterea după el pe baza principiului *verum et factum* - se obține nu prin intermediul introspecției, ci pe baza observației lumii reale create de noi. Minte noastră, în conformitate cu argumentul *cogito-ului* ar trebui să fie surprinsă în stadiul său pur prin intermediul introspecției, are o istorie, și această istorie nu este alta decât aceea în care mintea noastră se proiectează: adică istoria obiceiurilor, a dreptului, a miturilor, a poeziei și înainte de toate a limbajului. Minte poate să se cunoască precum ochiul corporal, care *vede toate obiectele din afara sa și are nevoie de oglindă pentru a se vedea pe sine* (Vico, 1968:232). Limbajul este o oglindă de acest gen. Dacă este așa, atunci limbajul trece dincolo de sine, pentru că revelează particularitatea mentalităților și credințelor unui popor, și poate servi drept sursă pentru studiul epocii trecute a popoarelor și a umanității, despre care nu dispunem de alte mărturii.

În felul acesta, rolul limbajului în cunoașterea istorică, în conservarea lucrurilor și epocii trecute a fost considerat mai întâi de Leibniz, cu deplină claritate; el a sintetizat o astfel de recunoaștere în următoarea formulă: *limbile sunt mărturiile cele mai vechi ale genului uman*. Vico formulează propria teză în *Știința*

Nouă, nu cu mai puțină claritate, după cum urmează: *limbile populare (vulgare) sunt mărturiile cele mai serioase cu privire la moravurile vechi ale popoarelor, moravuri care erau în vigoare atunci când s-au format limbile* (Vico, 1968:181). Cum vom vedea, va avea o importanță particulară aceste *parlari volgari*, deoarece chiar acestea corespund celei de a treia faze a dezvoltării limbajului - postulat de Vico - adică a *limbajului uman*. Dar rămânem încă la gândirea precedentă și la concluzia dedusă din ea: *limba unei națiuni antice, care a continuat să fie limba ei predominantă până când și-a atins desăvârșirea, este desigur o mărturie însemnată a moravurilor proprii timpurilor de început ale lumii, de aceea urmează că dovezile filologice despre dreptul natural al țărilor, dovezi conținute în graiurile latine, sunt deosebit de importante* (Vico, 1968:182).

O astfel de sarcină, adică utilizarea probelor filologice deduse din latină, a fost îndeplinită de Vico în opera de tinerețe despre înțelepciunea vechilor italieni, cu titlul complet: *De antiquissima italorum sapientia ex linguae latinae originibus eruenda*. Cartea deci intenționa să interpreteze erudiția vechilor italieni *della origini della lingua latina: noi(...) fără a fi afiliați la nicio școală, căutăm să aflăm care a fost înțelepciunea vechilor italieni, de la originile cuvintelor* (Vico, 1968:58). Deja formularea din titlu este polemică. Vico sublinia în fapt că-diferit de alții-el intenționează să deducă principiile limbajului nu din filosofie (adică din propriile concepții filosofice) ci invers: urmând exemplul lui Platon din *Cratylus*, pleacă de la limbaj, ca un fapt dat, pentru a constata ce anume știau și credeau anticii.

Metoda de realizarea planului nu este alta decât etimologia, care trebuie să fie însă înțeleasă nu numai ca analiză a originilor (presupuse sau reale) cuvintelor, dar și ca deducție a semnificațiilor originale ale acestora. Chiar la principiul *verum-factum* (mai precis la verificarea sa) se ajunge cu această metodă. Vico considera că în latină *adevărul și lucrul făcut* au aceeași semnificație: *latinis «verum» et «factum» idem* (Vico, 1968:63), de aici trebuie să deducem că latinii le identificau. În cartea sa, etimologia, care pe baza împărțirii în metafizică, fizică și etică, se extinde la toate ariile principale ale științei și filosofiei, în multe cazuri utilizează analiza lingvistică pentru clarificarea conceptelor și credințelor noastre.

Măsura în care principiul *verum-factum* a fost strâns legat de reflecția asupra limbajului este evidentă încă din *De nostri temporis studiorum*, unde acest principiu este enunțat în același context în care apare problema despre esența metaforei. Dar în continuare, pe măsură ce capătă centralitate în filosofia lui Vico, în măsura în care caracterizează natura umană în complexitatea sa, deci chiar în realitatea sa sensibilă și fantastică, limbajul devine modelul conversiunii dintre *verum* și *factum* și cu aceasta, pentru fiecare acțiune umane.

Prima confirmare o găsim în opera *De antiquissima italorum sapientia* din 1710. Așa cum rezultă în mod clar din titlu, Vico își propune, cu metoda etimologică, așa cum făcuse Platon în *Cratylus*, să ajungă până la străvechea înțelepciune italică a originilor *docte* ale limbii latine, origini care s-ar afla la ionieni și etrusci, unii vestiți în speculația filosofică, alții în rituri sacre. Chiar și principiul convertibilității *verum-factum*, care reprezintă nucleul acestei opere, ar deriva de la vechii filosofi italieni (Vico, 1998:58). Derivarea acestui principiu, și

în general acela al noii sale metafizici, din limba popoarelor antice, nu poate să fie considerată întâmplătoare, cu atât mai puțin poate fi văzută ca un bizar expedient retoric față de care ar fi atunci permisă, chiar oportună trecerea sau neglijarea. Punctul de pornire pentru formularea unui adevăr metafizic este constituit de o cercetare lingvistică. În acest sens, separarea conținutului operei de metodă pare foarte discutabil, cu atât mai mult în ceea ce privește dezvoltarea gândirii vichiene dar și importanța pe care și-o va asuma etimologia mai ales în *Scienza Nuova*. Față de etimologia, care se configurează în *L'antichissima sapienza*, Vico va rămâne mereu fidel, încercând, cu etimologiile greșite sau nu, să ajungă la semnificația originară. El nu urmează calea indicată de Varrone, de exemplu, care deducea limba din filosofie, potrivit tradiției raționaliste, ci se îndreptă numai pe calea opusă, cercetând *sapienza riposta* plecând de la limbă. Va fi în schimb abandonată, ideea unei *sapienza riposta*, rezultat al reflecției celor numiți *indoctrinați*, toți *mente e ragioni*, fiind înlocuită de o *sapienza poetica*, rezultat al creativității poetilor teologi, al oamenilor abia ieșiți din stadiul de fiare, toți *robustissimi sensi e vastissime fantasie*, cărora Vico le atribuie creația limbajului și începutul civilizației. În această perspectivă, ce se prezintă sigur critică față de felul în care a fost pusă problema în *L'antichissima sapienza degli italici*, Vico nu renunță la parcurgerea drumului dificil deja întreprins: limbajul rămâne locul de cercetare și metoda numai etimologică indispensabilă. Dacă în *L'antichissima sapienza degli italici*, limbajul trebuie să fie încă măsura realității, și *cuvântul la lucru*, în operele ulterioare el capătă autonomie deplină prin recunoașterea unui adevăr propriu, care nu mai este verificabil în raportul *cuvânt-lucru*. Adevărul conținut în *parola* este în *L'antichissima sapienza degli italici*, un adevăr uman, o certitudine care nu este, sau nu este încă adevăr. Numai *Dio* poate înțelege cu adevărat lucrurile, deoarece deține toate elementele din care ele sunt alcătuite, atât cele intrinseci, cât și cele extrinseci. Omul, în schimb, prin mintea sa limitată, nu posedă toate elementele care, rămân dincolo de el, nu-i aparține capacitatea de a înțelegea. De aceea lui nu-i este specifică ceea ce Vico numește *înțelegerea*, doar *cugetarea*, un fel de *andare raccogliendo* numai, a elementelor extrinseci ale lucrurilor (Vico, 1998:131-132). Această *andare raccogliendo*, în Dumnezeu și în om, nu este numai cantitativ, dar și calitativ diferită. În primul caz se revelează imediat ca o *aranjare*, în al doilea apare înainte de toate ca o *divizare*. Conștient de necunoașterea elementelor intrinseci ale lucrurilor, omul se încapățânează să le dividă. Dar această divizare, ce rezultă din finitudinea minții umane, nu va fi apreciată, în opinia lui Vico, în mod pozitiv. *Divinitatea* poate compune și recompune lucrurile în toate elementele lor, intrinseci și extrinseci, pentru că le cunoaște geneza, perioada adică în care au fost create, și asta pentru că el însuși le-a creat. Aici *il vero* se convertește cu *il fatto*. Sub acest aspect *a cunoaște* este echivalent cu *a face*. Sau a ști să faci un lucru: *criteriul pentru a avea cunoștință de un lucru este de a-l pune în practică* (Vico, 1998:258).

Se înțelege atunci de ce pentru vechii filosofi italieni, cunoașterea este *probare a causis* (Vico, 1998:149); dacă *il vero* și *il factum*, între ele sinonime,

echivalează cu *efectul*, *cauza* echivalează în schimb cu *negotium*, care provenind din *nec otium* este sinonim cu *a face*. Astfel, probarea cauzelor care dau naștere unui lucru nu altceva înseamnă dacă nu, a-l face.

Nu trebuie să credem că, pe baza acestuia, omul a fost condamnat să dividă, să separe lucrurile. În *md opus*, reluând tema despre primatul topicii față de critică, deja dezvoltat în *De nostri temporis*, Vico afirmă posibilitatea, mai ales validitatea unei *creații* umane pe baza modelului divin. O astfel de creație este sprijinită de acea facultate, singura care poate realmente depăși limitele minții umane, adică de *ingenium*, prin care omul poate să devină asemănător lui Dumnezeu.

Dacă îl face asemănător, nu îl face în realitate egal. Astfel Vico, înlocuind aici cu *sapiența creștină* acel *păgânism orb*, ce reținea lumea eternă, fără început și fără sfârșit, amintește de creația *ex nihilo* și introduce în acest fel distincția dintre *il fare* uman și *il generare divino*, pentru că *verum creatum convertatur cum facto, verum increatum cum genito* (Vico, 1998:134). Omul, *alter deus*, după o răspândită paradigmă renascentistă, poate să compună lucrurile, poate adică să le creeze, în același mod în care le creează *Dio: cu limbajul*. Procesul este acela al ficțiunii care rămâne la baza caracterizării genezei lumii umane. În acest loc, într-adevăr, procesul este explicat pe baza entităților geometrico-matematiche: punctul care se poate desena este unitatea care se poate multiplica. Dar matematica nu are în acest loc altă funcție decât aceea de exemplu, pentru că servește la demonstrarea convertibilității lui *il vero* cu *il fatto*. Punctul și unitatea sunt la o privire mai atentă abstracțiuni, primul pentru că dacă el se desenează încetează a mai fi punct, a doua pentru că dacă se multiplică nu mai este unitate. Realmente, astfel de entități există numai în definierea lor. Matematica nu face decât să definească nume. Astfel, condensând elemente extrinseci ale lucrurilor, omul creează în mod lingvistic propria lume. Dar dacă *parola* divină nu are premise, cea umană se inserează într-un spațiu deja format. Prima crează lucrul, a doua ne dezvăluie elemente intrinseci.

Prima limbă a omului a fost poetică, și a fost așa din necesitate. La această concluzie ajunge Vico pe cale filosofică în *De constantia philologiae*, deducând-o în mod direct din principiul *verum-factum*. Necesitatea poeziei, formă originară de limbaj este justificată deja în *Sinopsi del Diritto universale* ca necesitate a omului de a se ridica de la stadiul de natură, pentru a se înscrie în procesul istoriei, ca necesitate deci de tradiție. A fost nevoia *prime genti umane ingegnose* (Vico, 1974:14) de obiectivare în mod poetic a cunoașterii realității lor, pentru a o transmite generațiilor ulterioare:

Pentru toate acestea se demonstrează că la originea poeziei nu a fost nici plăcerea, nici comoditatea, ci nevoia pe care au avut-o primii părinți în învățarea fiilor lor a exemplelor strămoșilor (Vico, 1974:18).

Omul pe care îl descrie aici Vico, nu apare diferit de cel din *De antiquissima*: nu-i este permisă înțelegerea, poate numai să reunească elementele lucrurilor, în tentativa de a le aranja. În continuare, diferit este punctul de vedere

obținut, pentru că, în conformitate cu metafizica negativă, *il fare* al omului, în natura sa poetică, este văzut acum în mod pozitiv. *Non-intendere* capătă o valoare cu totul nouă, devine presupoziția însăși a creativității. Așa cum, potrivit metafizicii raționale, *omul, prin faptul că înțelege, devine totul* (Vico, 1972:246); tot așa prin metafizica poetică, bazată pe închipuirea fantastică, *omul prin faptul că nu înțelege, devine totul* (Vico, 1972:247). Omul, în faptul de a înțelege, își desfășoară mintea și cuprinde în ea aceste lucruri, pe când atunci când nu înțelege, el face din sine însuși aceste lucruri și, transformându-se în ele, devine totuna cu ele. *Il intendere* și *il fare* se exclud pe rând. Înconjurați de o lume naturală pe care *Dumnezeu* a creat-o, primii oameni nu înțelegeau substanțele lucrurilor. Astfel cunoașterea nu se dobândește aici în mod rațional, prin intelect. Nici nu poate fi o *adaequatio intellectus ad rem*, o reprezentare fidelă a unei lumi deja date, care contrastează cu principiul *verum-factum*, valid pentru *Dio*, dar valid chiar și pentru om; nici nu poate, pe de altă parte, să existe, în acea fază aurorală, a schemelor raționale și abstracte, a *universalilor raționali*, la care putea fi redusă realitatea. Fiindcă nu înțelege, *omul se consideră regulă a universului chiar atunci când se prăbușește în ignoranță* (Vico, 1972:245); ignoranța îl determină să privească lucrurile potrivit naturii sale individuale. Aceasta nu este valabilă numai în cazuri particulare ce revelează cu claritate procesul de conversiune antropomorfică, acelea adică în care omul, stabilind asemănări între el și lucruri, atribuie acestora propria lui natură, *așa cum vulgul, de exemplu, spune că magnetul este îndrăgostit de fier*. În general, omul - *alter deus* - creator al propriei lumi, poet prin necesitate, coordonează activitatea sa poetică și, *când nu înțelege, omul face din sine însuși lucrurile și, transformându-se în ele, devine ele, devine totuna cu ele* (Vico, 1972:349).

În recrearea lucrurilor, ignorându-le geneza, *le adună* în sine și, într-o sinteză creativă, transferă în ele propria natură subiectivă. Astfel că lucrurile, care apăreau crete din nou pe această cale, purtau urma unei astfel de naturi, în care omul se recunoaște pe sine însuși și propria creație. În timp ce face din sine o lume, el se realizează deci ca subiect.

Această creație a omului este, față de modelul celei divine, o creație lingvistică. Dacă prin *parola* lui *Dio* iese la lumină lumea naturală, cu *parola* omului se naște *lumea civilă*. Și aici ca și în precedentele relații dintre entitățile geometrico-matematice, *il nominare* se arată ca modalitate primă de *a face*. Dar spre deosebire de numirea din care rezultă acele entități abstracte, aceasta se face *cu atât mai multă realitate decât aceea a geometriei, cu cât legile care conduc lucrurile omenesti au ele înseși mai multă realitate decât legile geometriei, ele fiind altceva decât linii, puncte, suprafețe și forme* (Vico, 1972:376). Totuși chiar și în acest caz Vico vorbește de ficțiune pentru a caracteriza geneza lingvistică a lumii umane. Imaginația își asumă chiar în acest context o importanță particulară pentru că, precizează definitiv diferența deja semnalată între creația lui *Dio* și aceea a omului, bazată cu toate acestea pe același model: *...pentru că Dumnezeu, în înțelegerea sa neîntinată de nimic, cunoaște lucrurile și, cunoscându-le, le creează; oamenii însă, în ignoranța lor grosolană, creeau prin puterea unei închipuiri pătrunse de concret; fiind ea însăși concretă, «corpulentă»*,

această închipuire crea cu o uimitoare înălțare spre sublim, într-atâta încât tulbura până la extrem pe aceia chiar care, închipuind lucrurile, le și creeau; iată de ce aceștia au și fost numiți «poeți», cuvânt care în grecește înseamnă tot atât cât «creatori» (Vico, 1998:122).

Reapare, în acest pasaj, legătura poezie-imaginație, interpretată în manieră diferită față de cea tradițională. Pe tot parcursul Evului Mediu, moștenitor al tradiției platonice și, numai în parte a celei aristotelice, poezia este redusă la ficțiune. Și ficțiunea poetică este așa în măsura în care trimite la ceva fals, spre deosebire de adevărul reflectat în limba comună. Se determină plecând de aici opoziția dintre *vorbirea proprie* și *vorbirea improprie*. Aceasta din urmă, înțelesă ca formă accidentală de denumire, poate să apară legitimă numai dacă este considerată ca formă ornată, ca un „*mai mult*” care se adaugă la vorbirea proprie pentru a o înfrumuseța. Chiar în primul umanism italian s-a remarcat o apărare a poeziei pentru a demonstra originalitatea limbajului poetic împotriva părerii că poezia era o *pernitiosa mendacia*. Se poate spune că, necunoscând lumea care îl înconjoară, omul își imaginează cu ajutorul limbii o lume proprie. Și această limbă, pentru că este improprie, este *parola poetica*. *Născocirile poezilor sunt lucruri create* (Vico, 1998:205) - spune filosoful nostru- și în măsura în care sunt create, sunt adevărate. Aici *il factum* se convertește cu *il verum*, și *il verum* cu *il factum*, nu mai puțin ca în modelul divin

Încă din *L'antichissima sapienza degli italici*, limbajul este măsura realității. Deoarece este comparat cu adevărul divin, cel uman apare ca o certitudine care nu este încă adevăr. Dar cu începere din *De constantia*, atunci când atenția se îndreaptă spre *fare* al omului, certitudinea este asumată ca adevăr. Principiul *verum-factum* se aplică aici în mod imediat omului și în această conversiune se poate elimina relația *verum-certum*, întrucât, în ceea ce omul face, adevărul coincide cu certul. Nu este necesară aici interogația asupra adevărului sau falsității cuvântului, asupra conformității sale cu lucrul. Adevărul lucrului este deținut exclusiv de *Dio* care l-a creat.

Cuvântul poetului are ca efect scoaterea la lumină a unei lumi, în măsura în care permite lucrului să existe pentru om, adică să se manifeste. Cu și în cuvânt, ceva se manifestă întotdeauna prin intermediul interpretării ce ne este dată. Această interpretare este semnificația cuvântului. *A semnifica* un lucru este echivalent cu *a-l face*, și făcându-l devine adevărat. Din acest punct de vedere *il significare* se revelează ca o primă formă pentru acel *fare* uman; din forța acelei interpretări, omul scoate la lumină lumea sa. Faza rațională, meridiană cunoașterii, poate să o dezvolte pe cea poetică, aurorală, dar nu poate să o completeze, și nici să o substituie. Adevărul poetic al cuvântului este așadar mai întâi, adevăr de neînlocuit pentru om: *Așa că, dacă ne gândim bine, adevărul poetic este un adevăr metafizic, este forța pe care adevărul fizic, care nu se conformează, trebuie să o pună în loc de fals* (Vico, 1998:205). Dacă nu există conformitate, atunci adevărul fizic, și nu cel poetic, este cel care trebuie să fie considerat fals, în concordanță cu principiul *verum-factum*. Pe de altă parte, cum adevărul poetic nu este niciodată

fals, nici primii poeți nu puteau să fie acuzați de minciună. Ceea ce este închipuit, întrucât este făcut este adevărat.

Așa cum se prezintă, *știința* vichiană conduce, în linii mari, la următoarele concluzii: este simplistă pretenția de a concepe ideile ca anterioare limbii pentru că ea se naște nu ca acorduri convenționale între oameni, ci din necesitatea de a înțelege și comunica; este inacceptabil să gândim că omul ar fi avut *ab initio* limbajul în totalitatea sa. Limbajul este o construcție socială lentă, și este chiar condiția ideilor, a instituțiilor civile și culturale: el este umanitatea.

References

- Pagliaro, A., (1961). *Lingua e poesia*, secondo G.B.Vico, în Altri saggi di critica semantica, Firenze, Messina; Italy;
- Vico, G., (1972). *Principiile unei științe noi cu privire la natura comună a națiunilor*, Editura Univers, București, România;
- Vico, G., (1968). *Vita di Giambattista Vico* scritta da se medesimo, *Opere filosofiche*, vol.I, Bari, Laterza;
- Vico, G., (1968). *Principi di scienza nuova d'intorno alla comune natura delle nazioni*, Bari, Laterza;
- Vico, G., (1968). *La Scienza nuova prima* în *Opere filosofiche*, vol. III, Bari, Laterza;
- Vico, G., (1968). *L'antichissima sapienza degli italici*, în *La Scienza Nuova e altri scritti*, Firenze, Olschki;
- Vico, G., (1974). *Il diritto universale*, în *Opere giuridiche*, Firenze, Sansoni;
- Vico, G., (1998), *L'antichissima sapienza degli italici*, în *La Scienza Nuova e altri scritti*, Firenze, Olschki;
- Apel, K., O., (1975). *L'idea di lingua nella tradizione dell'umanesimo da Dante a Vico*, Bologna, Il Mulino;
- Tulio, De M., (1976). *Introdurre în semantică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, România.